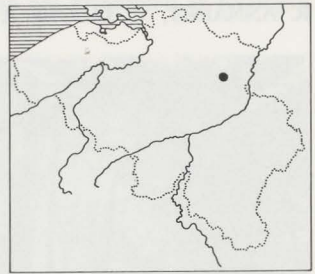

R. ANNAERT, V. JACOBS & L. VAN IMPE

Historisch en archeologisch onderzoek van het Prinsenhof te Kuringen (gem. Hasselt)

Interimverslag 1986

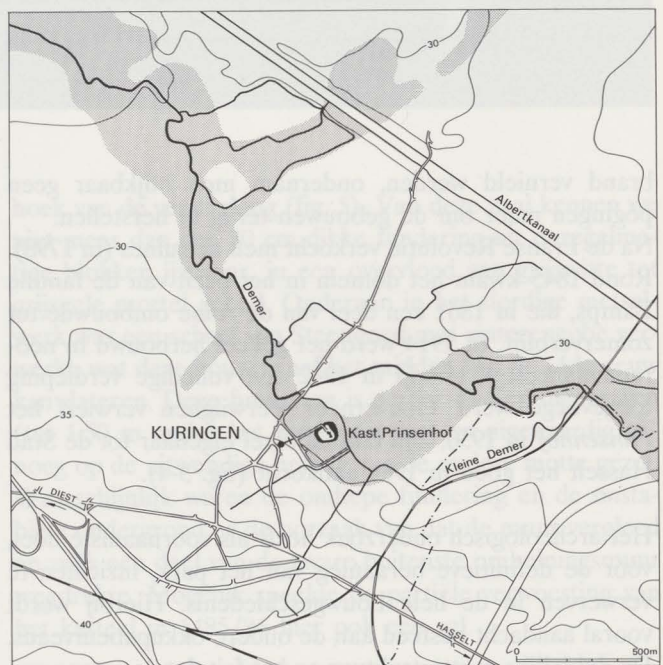

Het site van het *Prinsenhof* te Kuringen, gekend als burcht van de graven van Loon en kasteel van de Luikse prinsbisschoppen, vertoont duidelijk de kenmerken van een motte. Deze motte verheft zich in het omliggende landschap als een kunstmatig aangehoogde, koepelvormige verhevenheid en wordt omringd door een natte gracht, die oorspronkelijk door de Kleine Demer of door de Demer zelf gevoed werd¹.

De motte werd opgeworpen in de moerassige vallei, op een plaats waar deze versmalt. Ongeveer 150 m ten zuidoosten van het *Prinsenhof* staat de aan Ste.-Gertrudis toegewijde parochiekerk. De ligging van deze kerk aan de noordoostelijke rand van de dorpskom en op de hogere en drogere valleirand, vlak tegenover het *Prinsenhof*, wetigt het vermoeden dat het bedehuis op het oorspronkelijke voorhof opgericht staat (fig. 1 en 2).

Toen de Stad Hasselt, na aankoop van het domein, plannen maakte voor de renovatie van het huidige gebouw en voor een hernieuwde parkaanleg op de motteheuvel zelf, kon vanuit de Stedelijke Culturele Dienst een initiatief genomen worden om het site eerst aan een historisch en archeologisch onderzoek te onderwerpen, taken die in het kader van een B.T.K.-project gestalte kregen².

Over het *Prinsenhof*, dat onder deze naam slechts sinds kort gekend is, gaan de oudste gegevens terug tot de tweede helft van de 13de eeuw, toen er te Kuringen akten van de graven van Loon gegeven werden. In 1301 werd door graaf Arnold van Loon melding gemaakt van een *capella in mansionis nostris* te Kuringen. Of de Loonse grafelijke familie er permanent verbleef tot het graaf-

1 Situatiekaart met de ligging van het Prinsenhof in de Demervallei.

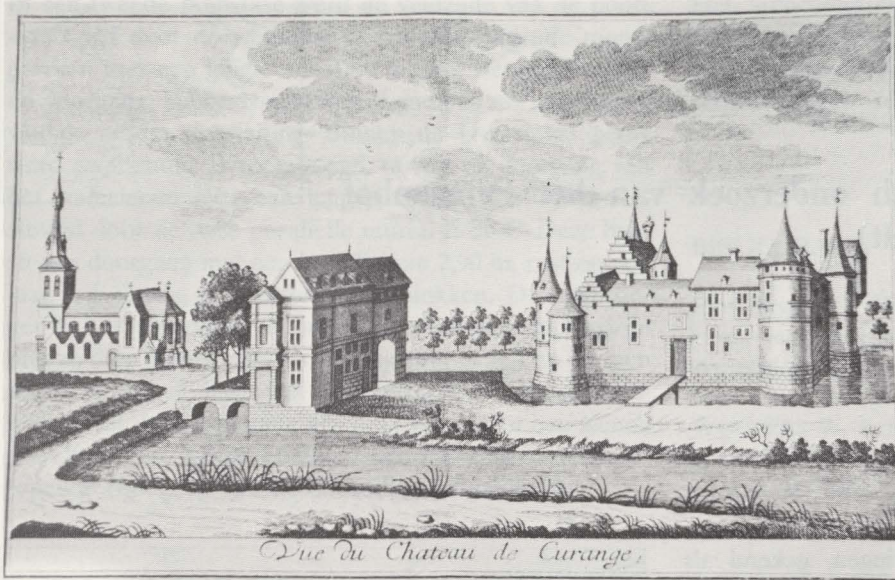
schap in 1366 bij het Prinsbisdom Luik ingelijfd werd, is niet helemaal duidelijk.

De geschiedenis van de burcht is beter gekend vanaf de 15de eeuw. Zo weten we onder meer dat ze in 1485/86 tijdens de machtsstrijd van de Van der Marcks en de Van Hornes gedeeltelijk verwoest werd. Hoewel het kasteel in de daaropvolgende jaren terug bewoonbaar gemaakt werd, is het vooral prinsbisschop Erard van der Marck die Kuringen zijn tijdelijke luister bezorgde. Vanaf 1515 liet hij belangrijke verbouwingswerken uitvoeren en het geheel ombouwen tot een mooi ogend kasteeltje in renaissancestijl (fig. 2).

De glansperiode in de geschiedenis van Kuringen is dan wel de 16de eeuw: voornamelijk gasten kwamen en gingen en allerlei feestelijkheden getuigen van een georganiseerd hofleven. Daarop volgde een periode van langzaam maar zeker verval. Nadat in 1688 onder meer twee torens door

1 Het *Prinsenhof* ligt op de kadastrale percelen afd. 12, sectie B, nrs 113b, 115-117b.

2 Het historisch en archeologisch onderzoek werd georganiseerd in het kader van een B.T.K.-project van de Stad Hasselt, met medewerking van de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting. Binnen de Stad Hasselt danken wij vooral de Stedelijke Culturele Dienst en de Technische Diensten voor hun medewerking. Het archiefonderzoek werd begeleid door het Stadsarchief Hasselt (de Heer E. Houtman), het bodemonderzoek door de Nationale Dienst voor Opgravingen. De eerste campagne liep van 16 juli tot 5 december 1986. Zes arbeiders en een tekenaar stonden in voor het effectieve veldwerk.

2 Illustratieve kaart door Remacle Leloup, 1738³.

brand vernield werden, ondernam men blijkbaar geen pogingen meer om de gebouwen terug te herstellen. Na de Franse Revolutie verkocht men de ruïnes (in 1798). Rond 1845 kwam het domein in het bezit van de familie Bamps, die in 1861 een deel van de ruïne ombouwde tot zomerverblijf. In 1914 werd het geheel herbouwd in neo-renaïssancestijl, terwijl in 1942 een volledige verdieping toegevoegd werd. Gouverneur Verwilghen verwierf het *Prinsenhof* in 1950; zijn familie bleef eigenaar tot de Stad Hasselt het goed in 1984 aankocht (fig. 3-4).

Het archeologisch onderzoek heeft als voornaamste doel, vóór de definitieve heraanleg van het park, inzichten te verwerven in de hele bouwgeschiedenis. Hierbij wordt vooral aandacht besteed aan de oudere okkupatieniveaus. De duidelijke mottestructuur en het feit dat de graven van Loon na de verwoesting van de donjon te Borgloon naar Kuringen verhuisden, wijzen erop dat zij er niet in een niemandsland aankwamen. Hun domein te Kuringen moet om meerdere redenen zo belangrijk geweest zijn dat zij zich daar terugtrokken.

De eerste graafkampagne greep plaats op het plateau zelf, dat nu nog ongeveer 50 x 50 m groot is. De aanwezigheid van het bestaande gebouw en het uitgebreide bomenbestand op de heuvel waren determinerend voor de oriëntatie van de eerste sleuven. De werkputten konden zo gericht worden dat vanuit het centrum in twee richtingen een doorsnede van de motteheuvel bekomen werd. De intrede van de winter, midden december, volgend op een vrij natte herfst, zijn er de oorzaak van dat geen van de doorsneden tot op volledige diepte afgewerkt kon worden. Enkele voorlopige konklusies zullen hier dan ook moeten volstaan.

Het oudste niveau dat we konden bereiken bevindt zich ongeveer 3 m onder de top van de bestaande heuvel. Het tekent zich af als een ca. 10 cm dikke, horizontaal gelegen

en egaal grijskleurige laag die over de blauwgrijze moerassige ondergrond heenloopt. Naar het midden van de heuvel toe is deze grijze laag overdekt met een pakket van takken en stukken schors. Langs de noordzijde is deze houtafval (?) vrij scherp afgezoomd door een horizontaal gelegen houten balkje. Tijdens de volgende graafkampagne zal in ieder geval nagegaan moeten worden of deze laag hout een steunbed vormde voor de latere aarden ophoging, dan wel een restant is van een ouder en mogelijk eerste woonniveau.

Hierop werd dan later de aarde voor de motteheuvel gestort. Mogelijk legde men eerst een hoge aarden ringwal aan die als structureel element de eigenlijke aanhoring van de motte moest steunen. De aarde gebruikt voor wal en motte zelf werd niet uit de gracht gehaald, maar moet afkomstig zijn van de drogere zandgronden op de valleirand. De grondlagen onder en in deze ophoging leverden een aantal scherven van 11de-eeuws Andenne-aardewerk op. Sporen van bouwsels die onmiddellijk hetzij binnen de wal hetzij op de heuvel zelf hebben gestaan zijn niet teruggevonden; het plateau is in latere perioden meer dan eens genivelleerd en bij latere verbouwingen verstoord.

Uit een latere fase - nadat de motteheuvel opgehoogd was tot over de ringwal - stamt een muurfragment, dat mogelijk deel uitgemaakt heeft van een eerste stenen ommuring. Deze muur is in de buitenste helling van de wal/mottehelling ingegraven en gefundeerd. Hij is opgetrokken uit grote, tamelijk onregelmatige blokken harde ijzersteen (ijzeroer?). Enkele holten tussen de stenen zijn opgevuld met geglaazuurde tegel- en dakpanfragmenten. De duidelijk afgelijnde funderingssleuf bevatte opnieuw Andenne-keramiek.

3 Uit: DE SAUMERY P.L., *Les délices du pays de Liège* 1.IV, Luik, 1744, 280-281.

3 *Zicht op het Prinsenhof naar het Westen: op de voorgrond, de mottheuvel met de gracht en het restant van de zuidwestelijke, bakstenen hoektoren; op de achtergrond, de gothische Ste-Gertrudiskerk.*

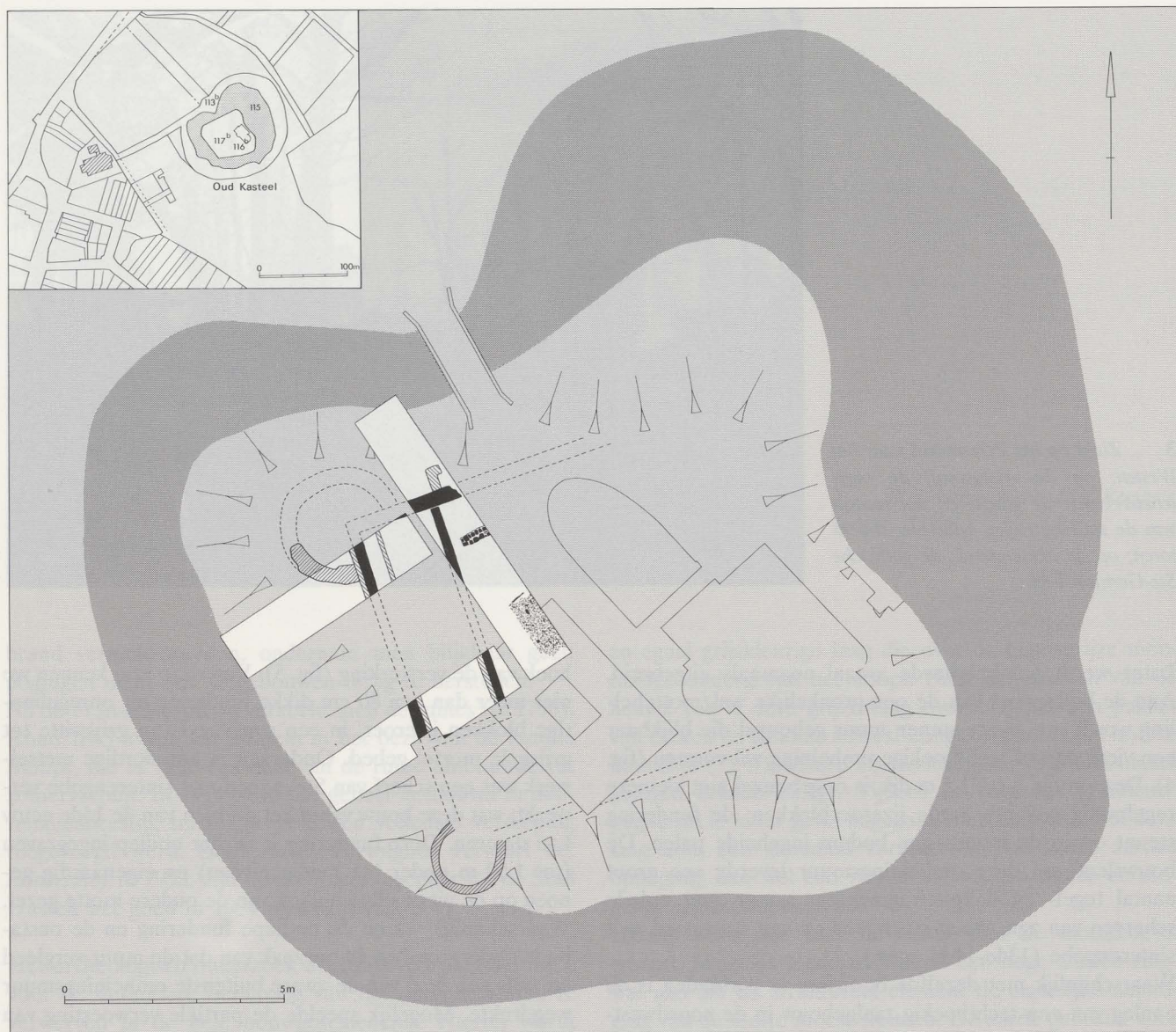
Later wordt het bebouwde areaal nogmaals uitgebreid. Aan de buitenvoet van de oorspronkelijke wal/mottehelling wordt een zware stenen muur gebouwd die blijkbaar een vierkante of rechthoekige omheining wil vormen (fig. 4). Deze muur, 1 tot 1,5 m dik, is opgebouwd met kleinere regelmatig gekapte harde ijzeroerblokken; de fundering steunt op in de moerassige bodem ingeheide palen. De bouwsleuf van deze omheiningsmuur leverde een groot aantal tegel- en dakpanfragmenten, samen met enkele scherven van zgn. vroeg steengoed en van steengoed met sinterengobe (13de-14de eeuw).

Waarschijnlijk met dezelfde bouwfase te verbinden is de aanleg van een rechthoekig zaalgebouw in de noordwest-

hoek van de versterking (fig. 5). Van deze zaal kennen we niet meer dan een 80 cm dikke fundering uit onregelmatige blokken ijzeroer, in een overvloed van grijswitte tot grijsgele mortel gebed. Onderaan in het slordige metselwerk was een scherf van Steengoed met sinterengobe verwerkt, wat deze bouw vanaf het midden van de 14de eeuw kan dateren. Deze fundering is eerder ondiep ingegraven (tot 1,50 m onder het huidig niveau) en eigenaardig genoeg op de uitwendige helling van de oudere motte gezet. Waarschijnlijk waren de ondiepe fundering en de onstabiele ondergrond er de oorzaak van dat de muur vergleed en zelfs een deel van de zware buitenste omheiningsmuur wegdrukte. Mogelijk speelde de partiële verwoesting van het kasteel in 1485/86 hier ook een rol.

4 *Zicht op het Prinsenhof naar het noordoosten: de mottheuvel met dezelfde zuidwestelijke, bakstenen hoektoren en, op de achtergrond, de huidige villa, tegen en rond de resten van de zuidoostelijke hoektoren gebouwd.*

5 Kadasterplan en algemene plattegrond.

De buitenmuur is later opnieuw opgebouwd en zelfs verfraaid. De bovenbouw en zelfs het hele buitenparament zijn vernieuwd met deels herbruikte ijzeroer-, maar vooral met grote regelmatige zachte ijzerzandsteenblokken. Mogelijk kunnen we hierin de herstelling zien die na 1485/86 op last van prinsbisschop Jan van Horne uitgevoerd werd.

Historisch staat vast dat de belangrijkste verbouwing gebeurde in opdracht van prinsbisschop Erard van der Marck en dit vanaf 1515. Meer dan waarschijnlijk zijn toen op de vier hoeken van de bestaande versterking ronde tot hoefijzervormige torens toegevoegd, alle opgetrokken in baksteen met speklagen van blauwe hardsteen en witte zandsteen (fig. 3-5). Of alle vier hoektorens tegelijkertijd toegevoegd werden of enkele onder hen reeds bestonden en slechts verfraaid werden, kan nu nog niet worden bevestigd.

Van de inwendige verbouwings- en verfraaiingswerken vonden we tot nu toe alleen maar een kelder met gang terug, beide in baksteen uitgevoerd. De oorspronkelijke muren van het rechthoekig zaalgebouw werden benut om het bakstenen gewelf te dragen. Een lichte uitzetting van beide muren, mogelijk onder druk van het gewelf zelf, maakte dat dit laatste ter plekke instortte.

Niettegenstaande de eerder vervallen toestand moet het kasteel toch nog gewoond gebleven zijn tot in de 18de eeuw. Een bakstenen afvalput (latrine?), aangebouwd tegen de noordelijke buitenmuur, bevatte veel aardewerk en glaswerk, zelfs tinnen lepels, alles uit de 17de en het begin van de 18de eeuw. Ook in de vulling van de gracht kwam onder de recentere puinlagen nog heel wat post-middeleeuws materiaal te voorschijn.